

Karmen Medica¹

Večkulturnost (multikulturnost) : večkulturalizem (multikulturalizem)

Nove realnosti v praksi spodbujajo nove teoretične koncepte, od deterritorializacije kulture, translacije, transkulturacije, globalizacije, glokalizacije, mestizacije, kreolizacije, hibridnosti do večkulturalizma in večkulturnosti. Izraza večkulturalizem in večkulturnost sta danes postala neizogibna v vseh sferah življenja, doživljata pa tudi svojevrstno inflacijo. Kontroverze, povezane s terminološkimi opredelitvami, srečujemo tako pri znanstvenikih in raziskovalcih kakor tudi v samih praksah.

V raziskovalni sferi se s tem ubadamo na dveh polih: s teoretičnimi deli in empiričnimi aplikacijami. Pri tem se odpira vprašanje, kakšne pomene in rešitve nam ponujajo teoretične razprave v resničnem življenju. Lahko si predstavljamo socialno druženje, kjer je vsakdo predstavnik nečesa, barve kože, vere, spola, socialnega statusa. Vendar to niso stabilne skupine, v kompleksni, visoko diferencirani družbi, kakršna je današnja, imajo vsi pripadniki v osnovi mnogokratne identifikacije. Ljudje svojo drugačnost, različnost, (ne)pripadnost zagovarjajo z lastnih socialnih perspektiv, ne glede na razloge, ki jim jih podajajo institucije.

Večkulturnost lahko opredelimo kot družbeno realnost, dejstvo, prisotnost in sobivanje različnih kultur znotraj posamezne družbe. V nasprotju z večkulturnostjo je večkulturalizem politični koncept,

¹ Dr. Karmen Medica je predavateljica na *Institutum Studiorum Humanitatis*, Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani in predavateljica na Fakulteti za humanistične študije v Kopru ter raziskovalka na Znanstveno-raziskovalnem središču PU. E-naslov: karmen.medica@zrs.upr.si.

s katerim opredeljujemo sodobne načine urejanja kulturnih razlik.

Večkulturnost sodobnih družb ali kulturno identitetno različnost lahko vsaj v ožjem pomenu sistematiziramo v tri skupine: etnokulturne različnosti, pogosto definirane znotraj konteksta kulturne deriviranosti, vključujejo indigena ljudstva, etnične manjšine in migrante, potem različnosti, ki izhajajo iz spolne identitete, tretje pa so fizične značilnosti (starejši in hendikepirani). Večina teoretikov, ki se analitično ukvarja z večkulturnostjo sodobnih družb, je mnenja, da ta zajema samo prvo skupino, vse preostale uvrščajo v širše pojmovanje družbenega in kulturnega pluralizma.

Pri večkulturalizmu gre za enega od najbolj razširjenih in najspornejših intelektualnih in političnih gibanj v sodobnih zahodnih demokracijah. Kot termin v sedanjem (najprej političnem) pomenu se je pojavil v začetku 70. let prejšnjega stoletja v Kanadi, potem v Avstraliji. Ob koncu 80. in začetku 90. let se je začel uveljavljati tudi v teoretičnih debatah. Vse družbe se ukvarjajo z vprašanji multikulturalizma ne glede na to, ali gre pri tem za relevantno politično agendo ali uradno politiko. Poudarek je na kontekstu prepoznavanja in priznavanja pluralne, odprte, neunificirane družbene realnosti, ki naj bi jo usmerjal predvsem medkulturni dialog.

Večkulturalizem kot politika "kulturne različnosti" se v osnovi pojavlja kot alternativa politiki asimilacije. Po navedbah Charlesa Taylorja je hkrati moderen in protimoderen. S te perspektive ga dojemamo delno kot potrebo po enakopravnem statusu manjšinskih skupnosti, ki so izključene iz enakopravnega vključevanja v družbo, in tudi kot afirmacijo kulturne različnosti na osnovi postavljanja pravic po etnični in rasni avtentičnosti.² Zanimivo vprašanje bi bilo, ali zagovarjanje politike večkulturalizma vodi k dejanskemu prevladovanju rasne, verske in etnične diskriminacije in ali prav tovrstna politika oživlja subverzivni konservativizem, temelječ na tradiciji,

² Taylor, 1994.

hierarhiji in nepriznavanju enakih možnosti. Kaj je pravzaprav dejanska demokratična politika oziroma socialna pravičnost v razmerah večkulturnosti in kulturnega pluralizma v družbi? Raziskovalci in aktivisti, ki z empiričnim delom opozarjajo na družbene nepravčnosti kot posledico politike večkulturalizma z dodeljevanjem ekskluzivnih pravic za državljane, ki jih praviloma nadzorujejo nacionalne elite, opisujejo povezovalne strukture kot neučinkovite. Bistvo nastajajočih politik večkulturalizma v večini zahodnih družb je po Baumannu razvidna v tem, da bi različne etnične, kulturne, jezikovne in religijske skupine, ki tvorijo družbo, morale imeti enako možnost dostopa do moči ali do ekonomskih in političnih virov.

Sodobni teoretiki večkulturalizma (Parekh, Baumann, Taylor) postavljajo tezo, da večkulturno teoretiziranje postaja cvetoča industrija. Odpirajo se tudi vprašanja o tem, ali nove teorije večkulturalizma pojasnjujejo idejo nacionalne države, bistvo etnične identitete, korenine religije in kulture nasploh ali pa gredo čez take opredmetene absolutne ideje z jasnimi, otipljivimi idejami. Zakaj bi morale biti nacionalne države, kakršne so danes, nadplemenska in skoraj religiozna podjetja, v katerih iščemo etnično ali religiozno enakost - in kaj je sploh mišljeno s pojmom enakost? Ali naj bi to pomenilo, da mora vsak posameznik "sprejeti osrednje vrednote", ki so temelj nacionalne ideologije? Lahko se vprašamo, koliko je to sploh realno.

Bikhu Parekh v dialoški ali integralni teoriji večkulturalizma predlaga razlikovanje med pojmom večkulturnen (*multicultural*) in večkulturalističen (*multiculturalist*). Prvi izraz označuje preprosto empirično dejstvo, obstoj kulturno različnih etničnih, verskih, jezikovnih skupin znotraj ene družbe. Drugi izraz se po Parekhu nanaša na pozitivno in aktivno orientacijo (normativno, ideološko, politično) prevladujočega dela vladajočih političnih predstavnikov. Vse kulture, razen najelementarnejših, so pluralne in omogočajo ne-

nehno konverzacijo med različnimi tradicijami, mišljenji, pri čemer oblikujejo pluralne in fluidne identitete. Za slednje so značilne več-kulturne in večdimenzionalne perspektive kot kreativne interakcije med kulturno ukoreninjenostjo posameznika in pluralnostjo vsake družbe. Osrednje mesto pri tem po Parekhu pripada dialogu med kulturami, različnimi normami, načeli in institucionalnimi strukturami. Njegov civilni model dovoljuje različnost, varieteto znotraj kulturnih skupnosti, izhaja pa iz domneve, da nekateri običaji lahko prenehajo biti koristni v nekem času in prostoru, spreminjajo se tudi interpretacije prakse. Kateri vidiki kulture so vredni zaščite, je stvar pregovarjanja in dogovora in ne vnaprej zastavljenih stališč. Problem nastane, če ljudje ne morejo ali ne želijo vstopiti v dialog.

‘Neenako’ obravnavanje ‘neenakih’, da bi lahko vsi bili enako enakopravni. Eden od prijemov je politika ‘pravila in izjeme’ – pokažimo to na primeru sikhovskih turbanov. Za sikhe je turban sestavni del identitete, elementarna sestavina religije in ne konvencija, zato jim zakoni v Veliki Britaniji omogočajo nošenje turbanov v vseh okoliščinah, na motorjih, na gradbiščih itd. Sikhi, zaposleni v vojski in policiji, ravno tako lahko nosijo tradicionalne turbane namesto uradno predpisanih čelad ali kap, ki so sestavni del uniform.

Dialektična ali pluralistična oblika minimalnega univerzalizma, ki jo kot rešitev ali perspektivo v prihodnosti predlaga Parekh, naj bi vključevala upoštevanje kulturne konfliktnosti in kulturne različnosti, nujno evalvacijo vseh kultur, tako da kulturo ocenjujemo in vrednotimo od zunaj, pri čemer jo poznamo od znotraj. Kajti če na vrednote gledamo kot na odprt sistem, se zavedamo njihove spremenljivosti; kakor vrednote se namreč spreminjajo tudi kulture. Spoštovati pravico skupnosti do lastne kulture in identitete vključuje tudi možnosti njene kritike, predvsem nekaterih tradicionalnih verovanj in praks, ki obsegajo nasilje nad ženskami, prisilne poroke otrok, poligamijo, klitoridektomijo itd. Prilagoditev ni samo pasivno

odobravanje in strinjanje s kulturnim pluralizmom, temveč aktivno sodelovanje pri spremembah v manjšinskih skupnostih in dominantni kulturi.

Vendar kako odločati o tem, katere tradicionalne manjšinske prakse so sprejemljive in katere ne, na kulturno nepristranski način? Odločamo o toleranci in ravno tako o (ne)toleranci, ampak po kakšnih kriterijih? Parekh predlaga naslednja načela, ki bi nas lahko vsaj usmerjala pri tovrstnih odločitvah:

- prvo izhodišče so univerzalne človekove pravice oziroma univerzalne moralne vrednote, moralni minimum in univerzalni standardi vrednotenja;
- drugo izhodišče je načelo bazičnih vrednot; vsaka družba ima svojo skozi zgodovino izoblikovano identiteto in skupne vrednote, vendar ima tudi možnost, pravico ali dolžnost prepovedati prakse, ki so za te družbe izhodiščno nesprejemljive;
- tretje izhodišče je načelo nepovzročanja škode – nekateri so mnenja, da so moralne vrednote kulturno determinirane, usidrane in da je v družbi nujno prepovedati prakse, ki povzročajo škodo na kakršen koli način;
- ker pa je škodo izjemno težko določiti na kulturno nevtralen način, saj univerzalno veljavne prakse in vrednote niso na razpolago, nam za usmeritev delovanja ostane edino dialog – dialog s predstavniki manjšinskih skupnosti, dokler nas ne poveže dialeški konsenz.

Proces dialoga, ki ne podaja kratkoročnih rešitev, je postopek, ki ni nujno linearen, je pa edina možnost za navajanje na okoliščine, v katerih smo tako posamezniki kot tudi širše družbene skupnosti v tem trenutku še popolni začetniki.

Ne glede na to, kar si mislimo o večkulturnosti in večkulturalizmu in kako ju sprejemamo, se moramo strinjati s tem, da sta oba

pojma med ključnimi elementi razumevanja in tematiziranja sodobnega sveta, zato razprave o tem še zdaleč niso končane, trendovske in modne konotacije terminov so prehodne narave. Problemi, razprave in kontroverze nas bodo spremljali še naprej, sploh pa ob socialni, ekonomski, ekološki in tudi idejni negotovosti sodobnega sveta. V teoriji bomo še naprej večkulturalizem spremljali, analizirali in reflektirali kot dinamičen, razvijajoč se pojav, ki ne bi smel odsevati zključno vladne politike, v kateri nacionalni ekonomski interes še vedno prevladuje pred idejami morale, etike, človeških pravic. Večkulturnost v praksi bo vedno in vseskozi igra različnih akterjev, rezultat migracijske fuzije, vendar z možnostjo lastne izbire in pripravljenosti na spremembo – tukaj in zdaj.

Bibliografija

BAUMANN, G. (1999): *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic and Religious Identities*, Routledge, New York, London.

PAREKH, B. (2000): *Rethinking Multiculturalism, Cultural Diversity and Political Theory*, Palgrave, New York.

TAYLOR, Ch. (1994): The Politics of Recognition, v: *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, ur. A. Gutman, Princeton, NJ: Princeton University Press, 25–74.